

FORNVÄNNEN

MEDDELANDEN FRÅN
K. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN
OCH
SVENSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

UNDER REDAKTION AV
SIGURD CURMAN

1944

HÄFTE 4

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALT
I FÖRLAG

SÖLVESBORGS SLOTT — ETT DANSKT RIKSFÄSTE

AV

LARS-GÖRAN KINDSTRÖM

Bland de många slott och fästen, som under medeltiden skyddade det danska riket, intar Sölvesborgs slott en visserligen relativt obetydlig och föga känd plats, men torde för den skull icke varit alldeles så oviktigt för försvaret av det danska väldet. Beläget som det var i rikets nordöstra ytterkant på gränsen mellan Skåne och Blekinge och dominerande huvudvägen mellan dessa provinser och därjämte i besittning av en hamn, som väl var en naturlig vilopunkt för kustsjöfarten, var Sölvesborgs slott åtminstone under senare medeltiden och 1500-talet centrum för den danska förvaltningen av Blekinge eller större delen därav samt bas för gränsförsvaret, liksom ock staden Sölvesborg hade en given betydelse för handeln mellan provinserna.

Platsen är belägen vid inre änden av den långt inträngande vik, som skiljer halvön Lister från fastlandet, och staden med dess åt S:t Nikolaus helgade, troligen c:a 1300 byggda kyrka ligger på den smala landremsan mellan havsviken och Ryssbergets branta bergsmassiv. Omedelbart norr om staden och i nära anslutning till densamma ligger på en liten udde resterna av det forna Sölvesborgs slott. Ruinen — det är nämligen inte mera som återstår — har alltid varit synlig, men övervuxen och alltmer utsatt för förstörelse, tills år 1940 de ekonomiska förutsättningarna för en utgrävning och konservering förelågo genom samarbete mellan lokala organ och Riksantikvarieämbetet, under vars ledning arbetet utfördes. Efter sammanlagt 13 månaders arbete hade det väsentligaste av anläggningen blottats och tillfredsställande konserverats, då på hösten 1942 arbetet nedlades. Ytterligare, delvis absolut nödvändiga åtgärder få anstå, tills nya ekonomiska möjligheter skapats.

Borgens äld
visad huvuds
Dessbättre ha
skilliga värdef
ligt måst sökas
att gränsen mo
befästningskon
ligen markerad
Den lilla ud
hög jordkulle,
sidor och dess
platå. Genom i
största delen v
liten sandås, på

Fig. 1.

Kullen och ruinen från V.
The mound and ruin from W.

Borgens äldre historia ligger höljd i dunkel och man är här hänvisad huvudsakligen enbart till vad monumentet självt kan berätta. Dessbättre ha jämförelser med andra anläggningar visat sig ge åtskilliga värdefulla anvisningar, men dessa paralleller ha helt naturligt måst sökas på gammaldansk botten. F. ö. har jag tyckt mig märka att gränsen mellan gammaldanskt och svenskt just inom den art av befästningskonst, som Sölvesborg är en representant för, är synnerligen markerad.

Den lilla udden i Sölvesborgsviken domineras av en närmare 11 m hög jordkulle, c:a 70—80 m i bottendiameter. Den har brant stigande sidor och dess övre yta har utformats som en praktiskt taget rund plåtå. Genom i sidorna införda schakt kunde fastställas att kullen till största delen var ett verk av människohand. Grunden torde vara en liten sandås, på sin högsta punkt c:a 2 m hög, som i fyra skilda etap-

Fig. 2.

Ruinen från S. I förgrunden trappturnet.
The ruin from S. In the foreground the stair-turret.

per har påbyggts och utvidgats, så att den nuvarande nära nog runda (eller kanske snarare trubbigt fyrsidiga!) kullen så småningom uppstått som underlag för en större stenbyggnad. När är denna kulle först anlagd? Något säkert svar på den frågan kan tillsvidare inte ges, men en preliminär pollenanalytisk undersökning pekar hän mot 1100—1200-talen. Senare återkommer jag till detta problem.

Kullens uppbyggnad i etapper visar klart att det senare slottet ingalunda bör betraktas som det första fästet på platsen. Hurudant detta varit utformat veta vi inte: några rester ha inte påträffats, och ha inte heller särskilt kunnat eftersökas, då de nämligen, om de överhuvud finnas kvar, rimligen böra ligga på ett avsevärt djup rakt under den nuvarande ruinen i kullens centrum. Om det varit en eller två föregångare kunna vi inte heller fastställa, men det skulle inte vara otroligt med två skilda äldre anläggningar med tanke på att den

nuvarande
höra ihop me
den antyder.

Från centru
bevarade ende
net har varit
av mindre gr
hög sockel a
ligger under
3,5 m djupa
ner äro anser
(Jfr Hälsing
c:a 4,5 m). M
säkerligen ej
rande höjd 3
kelrunt rum n
nitsockeln til
kraftigt tillag
serad yttersid
som upptager
den massiva
huvudturnet i
verket en latri
under nuvara
jer bör anmär
2,0 m) ha tre
Några dörr- e
hos Brunius¹
våningen. Det
att förstöra.

Platån run
ligger i nivå
att denna ste
satta och me
kelns underka
den tidpunkt.

På borggår

¹ Brunius

nuvarande byggnaden med största sannolikhet torde kunna anses höra ihop med kullens tredje stora påbyggnad, enligt vad lagerföljden antyder.

Från centrum på platån resa sig murarna till ett stort torn, numera bevarade endast till 11 m:s höjd på nordsidan, där de äro högst. Tornet har varit sextonsidigt med skalmurar av tegel och inre gjutkärna av mindre gråstenar och tegelbrockor samt vilar på en rund c:a 1 m hög sockel av väl lagda granitstenar, vilken till allra största delen ligger under borggårdens nivå. Under sockeln vidtager den c:a 3—3,5 m djupa grunden av jättestora gråstensblock. Tornets dimensioner äro ansevärdiga: diameter 17,1 m och murarnas tjocklek c:a 5,3 m. (Jfr Hälsingborgs Kärna, sidans längd c:a 15 m och murtjockleken c:a 4,5 m). Murtjockleken antyder att tornet haft en avsevärd höjd, säkerligen ej under 30 m, men snarare upp mot 35 m (Kärnans nuvarande höjd 34,5 m). Tornets inre är i källaren utformat som ett cirkelrunt rum med diametern c:a 6,5 m. Övergången från den undre granitsockeln till sextonsidingens tegelväggar förmedlas av ett skift kraftigt tilltagna formtegel med skråkant och mörkgrönt (svart) glaserad yttersida. På tornets sydsida finnes en femsidig utbyggnad, som upptager en av tornets sexton, c:a 3,25 m långa sidor, utan tvivel den massiva bottenvåningen till ett trapporn, som anslutit sig till huvudtornet i hela dess höjd. Intill denna utbyggnad ligger i murverket en latrinränna med nedre delen snedställd, vilken mynnar 0,9 m under nuvarande borggård (jfr nedan). Bland övriga byggnadsdetaljer bör anmärkas, att på relativt regelbundna avstånd i höjddled (1,8—2,0 m) ha tre tegelskift varit genomgående genom hela murbredden. Några dörr- eller fönsteröppningar finnas ej bevarade; en anteckning hos Brunius¹ (c:a 1830) omtalar en ingång på södra sidan till första våningen. Detta förutsätter en yttre trappa, säkerligen av trä och lätt att förstöra.

Platån runt tornet är utformad som en stensatt borggård, vilken ligger i nivå med tornsockelns övre kant, varvid dock är att märka, att denna stensättning är den tredje i ordningen. Den första stensatta och med tornet samtida borggården ligger i nivå med sockelns underkant (jfr latrinrännan!), och är säkerligen lagd just vid den tidpunkt, då tornet färdigställts första gången.

På borggården ligga ett flertal sekundära byggnader, bl. a. i nord-

¹ Brunius' Konstanteckningar, XXXV, s. 62 (A.T.A.).

väst ett tunnvalvt rektangulärt gråstenshus, vars övervåning nu är helt borta, men som av fynden att döma varit inredd med en praktfull eldstad med renässanskakel. Huset har ombyggt ett par gånger, och dess golv ligger avsevärt under nuvarande borggården, varför förbindelsen dem emellan förmedlas av en tegeltrappa. Preliminärt har byggnaden satts i samband med den byggenskap, som länsmannen Verner Parsberg utövade på 1540-talet. Av något äldre ursprung synes en av gråsten uppförd byggnad vara, vars grund ligger inskjuten i kullens norra sida och som ännu ej undersökts.

Väster om tornet ligger på borggården den primitiva grunden till en lång länga, troligen en gång uppförd i korsvirke, som säkerligen inrymt slottets kök, bagarstuga, brygghus o. s. v. Längst i söder finnas på den undre borggården obetydliga rester av ytterligare en byggnad av lättare typ.

Omedelbart vid kullens fot och runt denna har löpt en c:a 15 m bred och 1,25 m djup vallgrav, på östra sidan skild från havet genom en uppkastad vall, c:a 12 m bred, vars kärna utgjorts av stenkar av grova bjälkar. Allt detta är nu utjämnat och övervuxet. På västsidan mot land har i stället för vallen funnits en bred plåtå, där ekonomibyggnader av skilda slag funnits, stall, magasin o. s. v., av vilka obetydliga rester iakttagits vid en preliminär undersökning. Denna plåtå har mot landsidan skyddats dels av ytterligare en vallgrav, dels av ett brett bälte sumpmark.

Notiserna om slottets öden äro som ovan antyfts under medeltiden få. Som stad nämnes Sölvesborg på 1200-talet och år 1263 förlänades stad och slott till den danske kungens svärson hertigen av Braunschweig. Åren 1332—1359 var slottet svenskt, och stormades sistnämnda år av Valdemar Atterdag. Drottning Margareta höll rådsmöte på slottet 1402, vilket förhållande torde antyda, att anläggningen vid den tidpunkten ansågs vara relativt ansenlig och bekväm.

Under Engelbrektsfejden stormades slottet 1436 och intogs också av Karl Knutsson ett par decennier senare, 1452. År 1467 var borgen utsatt för en långvarig belägring av Kristian I, som då var upptagen av att bekämpa Iver Axelsson Tott, vilken bland andra förlänningar också erhållit Sölvesborg. Slottet dagtingade. Vid brytningen mellan Danmark och Sverige under Gustav Vasa innehades borgen en tid av Sören Norby 1525, som härifrån hade ett gott tillfälle att kontrollera sjöfarten. Under nordiska sjuårskriget torde det stora tornet ha mött

Fig. 3. Grund

Foundation, so

Fig. 4. Tornet

The interior o

sitt definitiva
berg själv

Av tillgä
helt blivit s
derna på
grant följa
ringsinsiru
bör här en
»lade lægg
Fangene b
dersson til
»af det sto
sten, som
nedbryde
kring årss
5 daler »fe
mele torn

Sålunda
byggnad. s

Fig. 3.

Fig. 3. Grund, sockel och mur. Sockeln är putsad. Schakt ned i borggården till den äldsta stensättningen.

Foundation, soele and wall. The soele is trimmed. Shaft in the castle courtyard down to the oldest paving.

Fig. 4.

Fig. 4. Tornets inre med det runda källarrummet. Teglet ligger i vendiskt förband. The interior of the tower with the round basement room. The bricks lie in Wendish courses.

sitt definitiva öde, då slottet 1564 brändes av länsherren Verner Parsberg själv inför hotet av de annalkande svenska trupperna.

Av tillgängliga uppgifter att döma synes det stora tornet aldrig helt blivit satt i stånd efter denna förstörelse, men de övriga byggnaderna på borggården återuppfördes, och dessas öden kunna noggrant följas från 1600 fram till 1658 i länsräkenskaper och inventeringsinstrument i det danska riksarkivet. Bland alla dessa notiser bör här endast anmärkas, att år 1592 får Peder Brahe befallning att »lade lægge Loft paa det gamle Taarn paa Sølvitzborg Slot, for at Fangene bedre kunne forvares deri». År 1635 får Tage Thott Andersson tillåtelse att för byggnad på övriga byggnader på slottet »af det store Taarn der paa Slottet lade nedbryde saa mange Mursten, som der behöves dertil. Ellers skal han af samme Taarn lade nedbryde hvad der hænger paa Fald for at forebygge Skade». Omkring årsskiftet 1635—36 utbetalas också enligt länsräkenskaperna 5 daler »for thou thusinnde Mursteinn, at nederbryde paa det gamle torn her paa slotet».

Sålunda går att följa, hur det gamla tornet, en gång slottets huvudbyggnad, så småningom sjunker ned i det djupaste förfall, för att vid

Fig. 5.

Fig. 5. Det västra stenhuset. Trappan upp till borggården. Från SV.
The west stone-house. The steps up to the castle courtyard. From SW.

Fig. 6.

Fig. 6. Kalö hus, Jylland. Stora tornet sett från ridbanan.
Kalö House. Jutland. The great tower seen from the riding-ground.

provinsens övergång i svensk ägo 1658 helt bli ruin och jämte övriga delar av slottet fullständigt förlora sin betydelse efter en kort övergångsperiod som svenskt grevskap.

Då det gäller dateringen av anläggningen och dess olika utbyggnadsskeden, vilken hittills förbigåtts, har givetvis en viss hjälp erhållits av fynden, särskilt för att i huvudsak kunna hänföra borggårdens sekundära byggnader till olika århundraden. En grov datering av dessa har härigenom erhållits sålunda, att de bägge murade husen torde tillhöra 1500-talet, men korsvirkeshusen 1600-talet, en datering som f. ö. väl stämmer både med murningstekniken och de skriftliga källornas uppgifter.

För tornets, huvudbyggnadens, vidkommande ha dessa fynd givetvis mindre att ge. Men här har en lycklig tillfällighet kommit till hjälp. Omedelbart ovanpå den understa (äldsta) stenläggningen på borggården lågo, delvis nedtrampade mellan stenarna, ett antal mynt samt ett sigill. Sigillet har daterats till ungefär 1300-talets mitt, medan av de sju mynten ett är svenskt från 1300-talets mitt, fyra skånska (Magnus Erikssons Lunda-präglingar under tiden 1332—1359), ett danskt av koppar (Erik av Pommern, Lund) samt ett norskt (kung Hans 1481—1513). Även om man antar att 1300-talsmynten varit använda en tid, då de tappats på borggården, så torde väl det

svenska och de
efter 1360, då s
den understa b
torde därför int
Hur passar o
samma art? Et
tornets form m
grund synes va
rest av ett äldr
vid en fullstäm
uppförda i ett
flesta liknande
eller kvadratisk
också. Jag sku
för stort avseer
formning med
lag betydtt en de
plan ganska nö

Viktigare äre
byggnadssätt o
stämmelse i m
på Jylland och
fålle funnits at
praktiskt taget
fästas härvid,
vilken står som
centrum i en st
mål för en grun
slutad. I detta
handla hela det
cerat. Själva to
anmärkningsvä
vidhängt ena si
av gravar och
dersökare, arki
uppgifter, till d
tensson daterat
stämt, om kons

Från SV.
 From SW.
 Plan.
 ground.

i jämte övriga
 en kort över-

olika utbygg-
 viss hjälp er-
 hänföra borg-
 En grov date-
 bägge murade
 1600-talet, en
 niken och de

sa fynd givet-
 et kommit till
 äggningen på
 ett antal mynt
 00-talets mitt,
 itt, fyra skån-
 1332—1359),
 nt ett norskt
 00-talsmynten
 torde väl det

svenska och de skånska mynten inte varit gångbara alltför lång tid efter 1360, då slottet åter blir helt danskt. En datering av tornet och den understa borggården av denna grund till senast 1360—70-talen torde därför inte vara för djärv.

Hur passar då denna datering ihop med andra danska borgar av samma art? Ett studium av dessa ger vid handen, att Sölvesborgs-tornets form med den regelbundna sextonsidningen rest på en rund grund synes vara helt unik. En hypotes, att grunden skulle vara en rest av ett äldre runt torn, som sålunda bestämt formen, visade sig vid en fullständig undersökning vara felaktig: grund och torn äro uppförda i ett och fullt samtida, varför formen är fullt avsiktlig. De flesta liknande tornborgar i Danmark äro byggda över rektangulär eller kvadratisk grundplan, men den runda grundplanen förekommer också. Jag skulle tro att lokala förhållanden spelat in, varför ej alltför stort avseende får fästas härvid. Kullens redan tidigare givna utformning med det trånga utrymmet på platån har säkerligen härvidlag betytt en del och gjort en cirkelformad eller nära nog rund grundplan ganska nödvändig.

Viktigare äro andra överensstämmelser med några danska borgar i byggnadssätt och planering. Så kan iakttagas en fullständig överensstämmelse i murningsteknik och byggnadssätt med främst Kalö hus på Jylland och med Kärnan i Hälsingborg. På båda platserna har tillfälle funnits att studera murverkets inre, och överensstämmelsen är praktiskt taget fullständig. Givetvis får inte något större avseende fästas härvid, men det bör dock noteras. Tornbyggnaden på Kalö, vilken står som ruin till ungefär samma höjd som Sölvesborg, är centrum i en större anläggning, som under de senaste åren varit föremål för en grundlig undersökning och konservering, f. ö. ännu ej avslutad. I detta sammanhang finnes inte anledning att närmare behandla hela detta komplex, om vilket ytterst litet tills vidare är publicerat. Själva tornet, av tegel, har nära nog kvadratisk grundplan med anmärkningsvärt tjocka murar och med ett rektangulärt trapptorn vidhängt ena sidan. Borgen ligger på en högplatå, skarpt avgränsad av gravar och stup på alla sidor. Tornet på Kalö dateras av sin undersökare, arkitekten C. M. Smidt, delvis på grund av historiska uppgifter, till decenniet före 1340. Kärnan i Hälsingborg har av Martensson daterats till 1400-talets första tredjedel, eller närmare bestämt, om konsekvenserna av hans bevis utdragas, till ungefär de-

cenniet före 1430, en datering som av danska forskare starkt ifrågasättes. Dessa önska placera Kärnan till tiden 1360—1370.²

Det runda Gåstornet på Vordingborg, uppfört av Valdemar Atterdag, uppvisar många detaljlikheter med Sölvesborg, men saknar det yttre trappornet. Samma är förhållandet med Korsør-tornet, som anses i väsentliga delar gå tillbaka till 1200-talet och vara förstärkt av Erik av Pommern. Överensstämmelsen gäller märkligt nog mest tornets äldre delar. En annan parallell är Gurre slott på norra Själ-

Fig. 7 Sigill från 1300-talets mitt.
Seal from the middle of the fourteenth century.

land, där det centrala tornet med sitt utbyggda trapporn dock är äldre (1100-talets slut), men omgives av en ringmur med hörntorn, allt av tegel, vilket anses uppfört av Valdemar Atterdag, troligast under 1360—70-talen. En intressant likhet med Sölvesborg äro de snedlagda latrinrännorna i hörntornen.

Som av denna kortfattade översikt framgår kan en datering av Sölvesborgs-tornet till c:a 1360—1370-talen väl försvaras under jämförelsen med de danska borgarna av samma art. Även historiskt sett torde denna datering vara rimlig, då Valdemar Atterdag efter provinsens återförening med Danmark 1359—60 haft all anledning att förstärka försvaret. Fästets utformning ligger ju också i god linje med hans övriga kända slottsbyggen. Att tornet skulle byggts tidigare, under den svenska tiden, torde vara uteslutet, då släktskapen med det danska materialet är så markerad. Inga tecken tyda på en ännu längre tillbaka liggande tidpunkt. Å andra sidan har säkerligen det kombinerade försvars- och bostadstornet stått färdigt senast 1402 vid drottning Margaretas rådsmöte.

Härmed är dock inte frågan om den första anläggningen på platsen löst. Även härvidlag ger dock det danska materialet vissa antydningar. Vid Viborg på Jylland finnes öster om staden mellan densamma och intilliggande sjö på den fordom sankta strandremsan en hög kulle av samma art utseende som Sölvesborg. Vid en undersökning 1890, som emellertid av kostnadsskäl ej fördes tillräckligt djupt, kunde konstateras, att i varje fall kullens övre del var uppförd av tillfört material och att två ovanpå varandra liggande husgrunder

² Se t. ex. Aage Rouseell, Danmarks Middelalderborge, Kbhvn 1942, s. 70—71.

funnos på platsen på platsen fann om den grovt run är övertygad om av människohan Grathe och först

På en naturlig Korsør Nor, med kärntorn inom plan nedanför är således densa talets senare del framläggas, vilka kommit inom D 1200. Det skulle och byggandet a pollenanalytiska helt oberoende också mot denna

Den första an höra Valdemar ingå som en vik att säkra det äte

LARS-GÖRAN tional Strongho

Sölvesborg Castle of the same name lying shore of a surrounded by a team on the mound of bricks on a roof preserved to a height of the tower is 17. formed a range of half-timbered houses
Finds of coins a

funnos på platån, åtminstone den undre efter ett trähus. Vid besök på platsen fann jag likheten med Sölvesborg slående ej minst i fråga om den grovt runda (tresidiga) formen och de branta sidorna, och jag är övertygad om att i stort sett hela kuilen måste anses vara uppförd av människohand. Borgen anses anlagd vid 1100-talets mitt av Svend Grathe och förstördes under Kristoffer II:s tid c:a 1320.

På en naturlig kulle ligger däremot den lilla ruinen Taarnborg vid Korsør Nor, men utnyttjandet av kullen är likartat. Ett kvadratisk kärntorn inom fyrkantig ringmur dominerar kullen, medan på en plan nedanför ladugårdar m. m. ha varit placerade. Huvudtypen är således densamma. Taarnborg anlades av Valdemar I under 1100-talets senare del och förstördes 1326. Andra paralleller skulle kunna framläggas, vilka göra troligt att anläggningar av detta slag förekommit inom Danmark under 1100-talets senare del och omkring 1200. Det skulle därför kunna anses troligt att befästningsarbetena och byggandet av slottskullen i Sölvesborg tillhöra samma epok. De pollenanalytiska undersökningarna, vilka ovan nämnts och som förts helt oberoende och parallellt med övriga undersökningar, peka ju också mot denna ungefärliga tid.

Den första anläggningen i Sölvesborg synes sålunda möjligen tillhöra Valdemar I:s kustbefästningar, medan det stora tornet torde ingå som en viktig länk i Valdemar Atterdags kedja av fästen för att säkra det återupprättade danska väldet.

SUMMARY

LARS-GÖRAN KINDSTRÖM: Sölvesborg Castle — A Danish National Stronghold.

Sölvesborg Castle, which lies immediately to the north of the medieval town of the same name on the border between Scania and Blekinge, on the low-lying shore of a bay, consists of a mound of earth c. 11 m. in height surrounded by a now filled-in moat and ramparts. In the centre of the plateau on the mound are situated the remains of a 16-sided central tower built of bricks on a round foundation of natural stone. Only the north wall is preserved to a height of about 11 m.; other parts are lower. The diameter of the tower is 17,1 m., the thickness of the walls 5,3 m. Two stone buildings formed a range along the west side of the plateau, and a similar range of half-timbered houses stood on the opposite side.

Finds of coins and a seal enable the first castle courtyard, contemporary

with the tower, to be dated of the latter half of the 14th century, more closely to the 1360's or 1370's. The other buildings are later, 16th and 17th centuries. The tower was demolished in 1564, the other buildings soon after 1658, when the province became Swedish. The closest counterparts of the tower are Kärnan in Hålsingborg and Kalö in Jutland, the latter erected in c. 1340.

The first erection on the mound, which was entirely made by human hands, is older: a pollen-analysis investigation points in the direction of the 12th—13th centuries. Similar buildings in Denmark are the castle mound at Viborg in Jutland and Taarnborg in Zealand, which can both be assigned, on historical evidence, to the end of the 12th century, and were destroyed c. 1320. The first buildings at Sölvesborg are therefore provisionally dated to the latter part of the 12th century, and were possibly the work of Valdemar I, while the great central tower may be considered to be the one of Valdemar Atterdag's works.

Med korrespon
Knut Bernhard F
av de få kvarleva
ning under direk
det skede, som
»heroiska tidsåld
Broman och född
78 år gammal. T
liga, goda humör
de sista månader